Ірина Гречишкіна,
аспірант кафедри дошкільної та
початкової освіти Державний заклад
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка».

Iryna Hrechyshkina,
Postgraduate Department of Preschool and
Elementary Education State Institution
«Lugansk Taras Shevchenko
National University».

E-mail: grechishkina0807@gmail.com

ORCID 0000-0002-3669-0731

МЕТОДИКА ПРОПЕДЕВТИЧНОЇ РОБОТИ НАВЧАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянута проблема розвитку мовлення молодших дошкільників. Визначено сутність поняття методика. Охарактеризовано педагогічні позиції у відношенні навчання мовлення дошкільників. Охарактеризовано всі частини мовлення (фонетична, лексична, граматична), що є необхідною умовою навчання зв'язності. Розроблено та описано методику пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей саме молодшого дошкільного віку, оскільки всі необхідні умови для його формування створюються на межі раннього та дошкільного дитинства.

Основною формою роботи за розробленою в статті методикою пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей четвертого року життя є сесии активізуючого навчання – спеціально розроблені заняття-діалоги, мета яких полягає в стимулюванні мовленнєвої активності дітей.

Ключові слова: дошкільник, мовлення, зв'язне мовлення, принцип, пропедевтика, методика.

The article is devoted to the problem of the development of broadcasting of junior preschoolers. The development of speech for preschool children is fairly determined by one of the key issues in modern education. Different approaches to the problem are analyzed. The essence of the concept is defined as a methodology that is interpreted as an applied subsystem of pedagogy, which answers the question: how to achieve a certain result in practical activity, guided by the existing system of values. All the parts of speech (phonetic, lexical, grammatical) are characterized, which is a necessary condition for the teaching of sciences' juggling. The concept of propaedeutic in scientific literature is analyzed and defined as "preliminary studying", an introductory course, presented in a concise and accessible form, introduction to the course of a certain science. The method of propaedeutic work of teaching of coherent speech of children of the very youngest preschool age is developed and theoretically described, since all the necessary conditions for its formation are created on the brink of early and preschool childhood. The method of propaedeutic work for the teaching of coherent speech in children of the fourth year of life is the activating sessions - specially designed occupations-dialogues, the purpose of which is to stimulate the speech activity of children. Thus, each step has its own content, purpose, which is aimed at the development of coherent speech of the child. Each stage is interconnected with each other. Thus, at the first stage, readings of literary texts are offered for discussion, on the second one - the involvement of children in the description of the plot picture in the content of the work. In the third stage, the tutor invites children to engage in tournament playback of pre-read text episodes. At the fourth stage during the sessions of activating training, assemblage of the didactic dialing field is foreseen. The method of propaedeutic work of the joint teaching of younger preschoolers should be based on various linguistic tasks, the conditions of the frontal and individual interaction of the teacher and children, as well as the game forms of training for building a coherent statement.

Keywords: preschooler, speech, coherent speech, principle, propaedeutic, methodology.

Постановка проблеми. Процеси модернізації дошкільної освітньої ланки, що відбуваються на основі перспективних спрямувань Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, Законами України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту», Базовим компонентом дошкільної освіти, програмами розвитку дитини дошкільного віку «Українське довілля», «Дитина в дошкільні роки», «Дитина» та іншими нормативними документами, торкаються оновлення змісту педагогічної роботи з дітьми дошкільного віку. У зв'язку з цим зростає роль

досліджень, спрямованих на пошук шляхів оптимізації процесу розвитку мовлення дітей, особливо молодшого дошкільного віку.

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку справедливо визначається однією з ключових проблем сучасної освіти. На всіх етапах становлення суспільства мова була і є важливим показником розвитку особистості, регулятором людських стосунків, сформованості світогляду. Опікуватися цією проблемою слід починати з дошкільного дитинства, оскільки саме цей віковий етап є сенситивним для формування мовленнєвої активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом встановлення контактів дитини із довкіллям, що сприяє соціалізації особистості дитини (А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій та ін.).

Проблема розвитку мовлення є предметом дослідження багатьох вчених та різних галузей: психологічної (С. Рубинштейн, І. Синиця та ін.), психолінгвістичної (І. Зимня, О. Леонтьєв, Т. Ушакова, О. Шахнарович та ін.), педагогічної (А. Богуш, М. Вашуленко, Л. Ворошніна, Н. Гавриш, В. Захарченко, А. Зрожевська, Е. Короткова, К. Крутій, Н. Кузіна, Н. Луцан, О. Саприкіна, Г. Чуйкова та ін.). Натомість проблема навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку ще потребує науково-практичних доопрацювань.

Мета статті: теоретично обґрунтувати методику пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Логіка наукового дослідження передбачає уточнення категорії «методика». У довідковій літературі знаходимо таке трактування дефініції «методика». За тлумаченням словника іншомовних слів термін «методика» визначається як сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи [Бибик, 2006: с. 413].

Дещо схоже трактування цього поняття за іншим словником іншомовних слів [Словник іншомовних слів, 1974: с. 497]. Словник визначає методику з двох позицій:

- розділ педагогіки, що вивчає і складає правила і методи викладання якогось навчального предмета;

- узагальнення досвіду, способів, прийомів доцільного здійснення будь-якого завдання. За даними тлумачного словника, методика визначається, як розділ педагогіки, розглядаючи методи викладання навчальних предметів, виховання когонебудь [Великий тлумачний словник, 2005: с. 788].

У дошкільній лінгводидактиці подається ґрунтовне визначення поняття «методика», яке трактується як прикладна підсистема педагогіки, що дає відповіді на запитання: як досягти певного результату в практичній діяльності, орієнтуючись на існуючу систему цінностей [Богуш, 2007: с. 7].

Таким чином, аналіз літератури засвідчив, що методика – це форми та способи використання прийомів, за допомогою яких здійснюється більш глибоке пізнання педагогічних подій та явищ. Зазначимо, що методика виступає предметом дослідження різних науковців, які займалися проблемою розвитку мовлення дошкільників.

Так, зв'язне мовлення дошкільників досліджувалось Л. Фесенко. У її дослідженні засобом розвитку зв'язного монологічного мовлення виступає українська народна казка, за умови дотримання вимог, щодо розуміння і емоційної насиченості змісту та доступності лексико-граматичних засобів текстів казок.

Процес збагачення лексичного запасу слів експресивною лексикою засобами української народної казки досліджувався Ю. Руденко.

Педагог Н. Маліновська досліджує лінгводидактичну спадщину С. Русової, науково обґрунтовує шляхи ефективного використання авторської методики С. Русової, щодо навчання дітей переказувати художні тексти різного змісту.

Т. Постоян була розроблена методика комплексного розвитку зв'язного мовлення дітей у різних видах діяльності (продуктивно-творча, художньо-мовленнєва, мовленнєва, ігрова).

Методика навчання діалогічного мовлення дітей дошкільного віку досліджувалась Г. Чулковою. Автор визначає послідовність формування навичок діалогічного мовлення на кожному віковому етапі дошкільного дитинства, а також умови формування діалогічного мовлення.

Розробки методики розвитку активного мовлення в процесі художньо-предметної діяльності дітей третього року життя досліджувала О. Саприкіна. Автор зазначала, що використання художнього слова на кожному з етапів ефективно стимулює мовленнєву активність дітей, збагачує активний словник образними словами та виразами.

Як бачимо, значна кількість учених використовували методику, як засіб розвитку різних видів навчання у дітей дошкільного віку.

Своєю чергою, аналіз поняття «пропедевтика», визначається як «попередньо навчаю», вступний курс, викладений у стислій і доступній формі, вступ до курсу якоїсь науки [*Сучасний тлумачний словник, 2006: с. 198*].

Кожна методика спирається на низку принципів, Л. Федоренко детально характеризує методичні принципи навчання дітей мовленню. Серед провідних з яких є такі: принцип розвитку уваги до матерії мовлення, принцип розвитку мовного чуття, принцип розуміння мовленнєвих значень, принцип оцінки виразності мовлення, принцип послідовного нарощування темпів у навчанні [*Федоренко, 1984*].

Можемо сказати, що методика попередньої роботи навчання зв'язного мовлення молодших дошкільників повинна спиратися на всі частини мовлення (фонетичну, лексичну, граматичну), що є необхідною умовою навчання зв'язності. Проаналізуємо різні підходи до розвитку мовлення з цієї позиції.

Однією з основних задач розвитку мовлення в молодшому дошкільному віці є робота над фонетичною стороною, а саме тісній взаємодії її компонентів: звуковимови та просодики. Так, за даними досліджень (Н. Аксаріна, А. Богуш, Є. Водовозова, Н. Гавриш, Г. Ляміна, Є. Радіна, Г. Розенгарт-Пупко, Є. Тихеева, Л. Шадріна та ін.) методика формування правильної звуковимови повинна спиратися на становлення інтонаційної структури мовлення дошкільника. Тому, можемо сказати, що інтонаційна система мови має великий вплив на розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. За даними програми «Українське довкілля» [*Білан, 2017: с. 187*] дитина молодшого дошкільного віку може використовувати у своєму мовленні питальну, окличну інтонації. О. Яровенко у своїх дослідженнях, підтверджує, що дошкільнята досить чітко диференціюють інтонаційні ознаки початку і кінця речення, при вимовлянні фраз зникає елемент надмірності інформації при інтонаційному типі пропозиції, властивий мові дітей 2,5 роки, та дозволяє автору зробити висновок про повнім оволодінні дітьми цієї вікової групи інтонаційної системи мовлення.

Не менш значущим є робота над розвитком словника дитини молодшого дошкільного віку. За даними дослідження (А. Богуш, Н. Гавриш, В. Гербова,

М. Кольцова, М. Коніна, В. Коник, К. Крутий, Г. Ляміна, Т. Наumenко, Є. Тихеева, К. Ушинський, Т. Юртайкіна та ін.), показано, що дитина у перші три роки свого життя накопичує певний запас слів, який вміщує всі частини мови. Тому, при розробці методики необхідно спиратися і на розвиток, як активного, так і пасивного словника дитини.

На початку дошкільного дитинства відбувається істотне зрушення щодо розуміння мови, збагачення її смисловим змістом, що виражається в активному формуванні узагальненої функції слів. Разом з тим, за свідченням М. Швачкіна [Швачкин, 2004: с. 280], молодші дошкільнята ще проявляють схильність до конкретизації значення слів, надають їм специфічне значення, властиве їх мисленню: шукають в значенні слова буквальне відображення предмета, явища, вкладають в значення слова живий, відчутний образ, шукають зв'язок між звуками, складовими слова, ознакою, що домінує, визначальним засвоєнням дітьми значення слова, що є функціональним (Л. Виготський, М. Швачкін, А. Богатирьова та ін.).

Так, на думку А. Іваненко, яка пропонує прийоми збагачення і активізації словника, використовувати в контексті роботи над зв'язним мовленням. Успіху в роботі над лексикою, на її думку, можна досягти в бесідах про образи іграшки. Бесіди використовуються для вміння дітей у вживанні тієї чи іншої групи слів, для навчання розповіданню.

Збагачення словника дітей молодшого дошкільного віку є не тільки засобом роботи над смисловою стороною слова, а й засобом збагачення змісту зв'язності мовлення.

Ще одне направлення у розвитку мовлення дитини – граматичний лад мовлення. Фундаментальне дослідження щодо цієї сторони, було проаналізоване О. Гвоздевим. Автор показує, як дитина оволодіває мовленням, у якій послідовності засвоюються різні мовленнєві елементи та які труднощі зазнають. До проблеми формування граматично правильного мовлення дітей дошкільного віку зверталось багато вчених, різних наукових інтересів: психолінгвісти, лінгвісти, педагоги, методисти, дефектологи (А. Арушанова, А. Богуш, Л. Виготський, О. Гвоздев, А. Захарова, Л. Калмикова, О. Леонтьєв, О. Лурія, В. Орфінська, Ф. Сохін, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.).

Аналіз літератури, дав змогу стверджувати, що пропедевтична робота розвитку зв'язного мовлення саме на етапі молодшого дошкільного віку буде ефективною, оскільки всі необхідні умови для його формування створюються на межі раннього та дошкільного дитинства. Узагальнення педагогічних позицій у відношенні навчання мовлення дають можливість намітити деякі шляхи навчання зв'язного мовлення молодших дошкільників.

Основною формою роботи за розробленою нами методикою пропедевтичної роботи з навчання зв'язного мовлення дітей четвертого року життя є сеанси активізуючого навчання – спеціально розроблені заняття-діалоги, мета яких полягає в стимулюванні мовленнєвої активності дітей. Логіка послідовної зміни видів мовленнєвої роботи з малюками: на першому етапі – читання літературних текстів з обговоренням, на другому – залучення дітей до опису сюжетної картинки за змістом твору. На третьому етапі вихователь пропонує дітям долучитися до обігравання за допомогою іграшок епізодів попередньо прочитаного тексту. На четвертому етапі під час проведення сеансів активізуючого навчання передбачає складання дидактичного набірної поля для самостійної гри дітей за змістом попередньо прочитаного твору.

Так, перший етап було спрямовано на реалізацію таких цілей: збагачення словникового запасу дітей; заохочення та стимулювання дітей до мовленнєвої взаємодії; залучення до діалогу за змістом літературного тексту; формування умінь складати поширені речення (за підказкою вихователя); розвиток умінь висловлювати свої думки та враження.

Заняття-діалог, на етапі читання літературних текстів, мають діяльнісний характер, які стимулюють до мовленнєвої взаємодії. Наприклад, заняття за оповіданням Лесі Українки «Три метелики». На цьому занятті була визначена мета: вчити дітей відповідати на запитання повними реченнями; виділяти і називати ознаки предмета. Тренувати в розумінні і вживанні просторових прийменників: в, на, за, під, біля. Розвивати мовленнєву активність, діалогічне мовлення; відповідати на питання за змістом казки. Спонукати дитину емоційно відгукуватися на події, що відбуваються у казці. Діти не тільки слухають казку та відповідають на запитання за змістом, а й беруть участь в обіграванні сюжету. По завершенню роботи з текстом оповідання є спільна колективна робота дітей.

Другий етап сеансів активізуючого навчання спрямований на формування діалогічного мовлення шляхом спонукань, запитань, відповідей на запитання педагога за змістом сюжетної картинки; розвивати вміння складати описові розповіді; стимулювати мовленнєві відповіді на репліки дорослого; узгоджувати іменники з прикметниками; будувати прості речення. Головним завданням цього етапу є мотивація дітей до мовленнєвої взаємодії. Розглядаючи сюжетну картинку на основі оповідання Лесі Українки «Три метелики», так, за змістом якої створюються усі умови для спілкування. Розвісити по кімнаті квіти, які зустрічаються в оповіданні, метеликів, хмару, зробити дощ та інше. Ці предмети стимулюють дитину до діалогу, запитань. Таким чином, створити таке середовище, щоб дитина мала можливість уявити себе в лісі, парку, галявині, і тим самим спонукати дитину до мовленнєвої взаємодії за змістом попередньо прочитаного тексту.

Мета третього етапу активізуючого навчання – навчити складати самостійні висловлювання; робота над смисловою стороною, розвивати граматичну сторону мовлення, формувати фонематичний лад; вміння складати описові розповіді. Центральним видом діяльності для реалізації пропедевтичних завдань з оволодіння зв'язного мовлення є ігрова діяльність та ситуативно-ігрове спілкування між дитиною та дорослим. Під час обігравання сюжету прочитаного оповідання педагог допомагає дитині знайти характерні ознаки іграшки, особливості зовнішнього виду, допомагає дитині у правильному підборі відповідних слів. Можемо сказати, що іграшка є засобом формування навичок мовленнєвого спілкування.

Четвертий етап сеансу активізуючого навчання – навчити дітей молодшого дошкільного віку слухати та спілкуватися з педагогом; спонукати до спільної мовленнєвої діяльності; збагачувати лексичне поле дітей. Цей етап передбачає складання дидактичного набірної поля для самостійної гри дітей за змістом попередньо прочитаного твору. Так, набірне полотно (складене поле) – ефективний метод співпраці вихователя з дитиною, щодо розвитку уяви, уявлень, мислення та мовлення дитини [Гавриш, 2007: с. 34]. Дидактичне набірне полотно універсальне за своїм призначенням для всіх видів занять. За цією методикою пропонуємо використовувати маленькі оповідання, де за змістом казки буде набиратися дидактичне полотно для бесіди з дітьми, яке стимулює дитину до розмови.

Висновки. Таким чином, методика пропедевтичної роботи навчання зв'язного мовлення молодших дошкільників повинна спиратися на різні мовленнєві

задачі, умови фронтальної та індивідуальної взаємодії педагога та дітей, а також ігрові форми навчання побудови зв'язного висловлювання.

ЛІТЕРАТУРА

- Бирик, 2006 – Бирик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та споживання / За ред. С.Я Єрмоленко; Художник оформлювач Б. П. Бублик. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.
- Білан, 2017 – Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське довкілля» / О. І. Білан; за заг.ред. О. В. Низковської. 256 с.
- Богущ, 2007 – Богущ А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А. М. Богущ. Київ: Вища шк., 2007. 542 с.
- Великий тлумачний словник, 2005 – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов., ред. В. Т. Бусел. Київ-Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
- Гавриш, 2007 – Гавриш Наталія. Інтегровані заняття: Методика проведення. Київ: «Шкільний світ», 2007. 128 с.
- Словник іншомовних слів, 2000 – Словник іншомовних слів, за редакцією члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука. – 1-е видання, Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974. 776 с.
- Сучасний тлумачний словник, 2006 – Сучасний тлумачний словник української мови: 50000 слів/ За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубичинського. Харків: ВД «Школа», 2006. 832 с.
- Федоренко, 1984 – Федоренко Л. П. Методика развития речи детей дошкольного возраста. Москва: Просвещение, 1984. 240 с.
- Швачкин, 2004 – Швачкин Н. Х. Возрастная психология: Хрестоматия. Учебное пособие / Составление К.Ф. Седова. Москва: Лабиринт, 2004. 330 с.

REFERENCES

- Bybyk, 2006 – Bybyk S. P., Siuta H. M. Slovyk inshomovnykh sliv: tлумachennia, slovotvorennia ta spozhyvannia / Za red. S.Ia Yermolenko; Khudozhnyk oformliuvach B. P. Bublyk. Kharkiv: Folio, 2006. 623 s.
- Bilan, 2017 – Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ukrainske dovkillia» / O. I. Bilan; za zah.red. O. V. Nyzkovskoi. 256 s.
- Bohush, 2007 – Bohush A. M., Havrysh N. V. Doshkilna linhvodydaktyka: Teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy: Pidruchnyk / Za red. A. M. Bohush. Kyiv: Vyshcha shk., 2007. 542 s.
- Velykyi tлумachnyi slovyk, 2005 – Velykyi tлумachnyi slovyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Uklad, i holov., red. V. T. Busel. Kyiv-Irpin: VTF «Perun», 2005. 1728 s.
- Havrysh, 2007 – Havrysh Nataliia. Intehrovani zaniattia: Metodyka provedennia. Kyiv: «Shkilnyi svit», 2007. 128 s.
- Slovyk inshomovnykh sliv, 2000 – Slovyk inshomovnykh sliv, za redaktsiieiu chlena-korespondenta AN URSSR O. S. Melnychuka. – 1-e vydannia, Kyiv: Holovna redaktsiia «Ukrainska radianska entsyklopediia» (URE), 1974. 776 s.
- Suchasnyi tлумachnyi slovyk, 2006 – Suchasnyi tлумachnyi slovyk ukrainskoi movy: 50000 sliv/ Za zah. red. d-ra filol. nauk, prof. V. V. Dubychinskoho. Kharkiv: VD «Shkola», 2006. 832 s.
- Fedorenko, 1984 – Fedorenko L. P. Metodyka razvytiia rechy detei doshkolnoho vozrasta. Moskva: Prosveshchenye, 1984. 240 s.
- Shvachkyn, 2004 – Shvachkyn N. Kh. Vozrastnaia psykholinhvystyka: Khrestomatyiia. Uchebnoe posobyie / Sostavlenye K.F. Sedova. Moskva: Labirynt, 2004. 330 s.